

TEMES

Universitat i autonomia*

Oriol Casassas

ESCRIPTOR I HISTORIADOR

ABSTRACT

El treball del professor Oriol Casassas ens proposa una documentada i suggerent repassada per la història de l'emblemàtica i renovadora Universitat Autònoma republicana. Casassas ressegueix els antecedents històrics que porten a la constitució d'aquesta institució docent i, al mateix temps, repassa l'activitat acadèmica d'alguns dels seus professors més representatius, noms il·lustres de l'alta cultura catalana.

Paraules clau: Universitat de Barcelona, Segona República, història de la cultura, història dels intel·lectuals, catalanisme.

ABSTRACT

This work invites us to go through documents in a suggestive way over the history of the emblematic and reformist republican Universitat Autònoma. Casassas follows the historic precedents that bring this educational institution to creation, and at the same time, it follows the academic activity of some of its more emblematic teachers and distinguished names in Catalan culture.

Key words: Universitat de Barcelona, Second Republic, history of culture, history of the intellectuals, Catalanism.

* Aquest treball va ser llegit el 7 de juliol de 2008, en el marc del curs "Els Juliols de la Universitat de Barcelona-Curs: República, universitat i autonomia".

Un símbol

Quan es parla del *uomo universale*, aquell home del Renaixement obert a tot el saber, sempre es recorre a l'exemple de Leonardo de Vinci; n'hi ha un altre d'exemple —potser encara més sòlid que el de Leonardo: és Lleó Battista Alberti, que fou arquitecte, pintor, músic, poeta, matemàtic i pedagog, tot alhora. Només diré d'ell, com a arquitecte, l'equilibri, l'harmonia que és l'església de Santa Maria Novella de Florència i, ben lluny de l'arquitectura, els Llibres de la Família, que són un tractat de tot, des de l'educació infantil fins a l'economia domèstica.

Doncs, bé: quan Lleó Battista Alberti morí, el 1472, un escultor de Verona, Matteo de Pasti, va fer per a aquesta gran figura del Renaixement una medalla en què, encerclat per una corona de llorer, hi ha un “*occhio alato*”, un ull obert —la curiositat infinita, l'esperit amatent, disposat, a punt— sobremuntat d'unes ales esteses —la inquietud, la inquieta voluntat d'anar sempre més enllà.

No em costaria gens de proposar que, com a símbol de les dues paraules que encapçalen els meus comentaris —universitat i autonomia—, fos adoptat aquest ull alat de Lleó Battista Alberti. Més encara si resulta que Alberti participà —i de quina manera tan eficaç!— en la renovació pedagògica del Renaixement, una renovació orquestrada per un conjunt de veus i d'accions que s'oposaven frontalment a la concepció caduca de l'escola i de la universitat medievals, per dogmàtiques, per poc estimulants, per gens participatives. S'hi ensenyava el Trivi (gramàtica, retòrica, dialèctica) i el Quadrivi (aritmètica, música, geometria, astronomia), les 7 arts liberals que deien, que el Renaixement canvià de liberals a alliberadores: tot allò que reconeix en l'home la capacitat de raonar, tot allò que reconeix en l'home la llibertat de pensar, són circumstàncies alliberadores. Mestre és aquell que ens allibera, digué Carles Riba.

Les primeres autonomies

Dels pedagogs que abandonaren els encarcerats Trivi i Quadrivi medievals i emprengueren els camins d'una educació humanística, una educació que situa l'home en el centre de l'atenció, de l'interès, i que reconeix en l'home la capacitat de raonar, dels pedagogs d'aquesta línia

direm només els noms de Guarino de Verona i de Vittorino de Feltre que, a Ferrara el primer i a Màntua el segon, i no pas en cap universitat, van imprimir un sentit social totalment innovador a la seva labor.

[Guarino fou cridat a Ferrara per Nicolau d'Este, i entre els seus deixebles hi ha Bernadí de Siena, Lionel d'Este i Isabel d'Este, la joia del Renaixement, que es casà amb Francesco Gonzaga II, que “no comprenia la seva dona, però comprenia que no la comprenia, que ja és molt per un marit.”

Vittorino, *matemàtic*, fou cridat a Màntua per Gianfrancesco Gonzaga i entre els seus deixebles hi ha Ludovico Gonzaga, Cecília Gonzaga (8 anys, rep Pius II, Enea Silvi Piccolomini, amb un discurs en llatí) i Frederic de Montefeltro. Diuen que *posava vi novell en bótes velles*. Seguia la màxima de Plató: Res no perdura si és inculcat per la força.]

Unes paraules d'un dels professors de la nostra Universitat Autònoma republicana, el mestre de filòsofs Joaquim Xirau, són escrites —a ben segur— pensant en Guarino i en Vittorino; diuen: «*Per la pedagogia anterior al Renaixement, formar un home era proveir-lo de les aptituds necessàries per arribar a ser un bon príncep, un bon sacerdot, un bon militar, un artesà excel·lent. A partir d'aquell moment [del Renaixement], la formació humana substitueix la formació professional: ja no es tracta de formar sacerdots, prínceps o guerrers, sinó de formar homes.*»

I formar homes vol dir aconseguir persones capaces de pensar, de raonar i, per tant, responsables. Abans del Renaixement, pensar i raonar eren activitats innecessàries, sobrereres, perquè uns quants ja pensaven per la resta. Així, l'objecte del saber no era l'home, ni era el món, sinó allò que, dictat per *certs* autors, està escrit en *certes* pàgines sobre l'home i sobre el món. Fixem-nos que el mot llatí *lectio* significa tant lectura com lliçó —la lliçó és la lectura, no és res més que la lectura— i que *auctor* i *auctoritas* —autor i autoritat— són mots amb la mateixa arrel. I pobre d'aquell que s'atrevia a discrepar de la —diguem-ne— veritat oficial, la que havien dictat uns únics autors revestits d'autoritat.

La resistència. Els resultats

Qui més es resistí als nous corrents foren les Universitats; i no cal fer distincions perquè tant a Bolonya i Pàdua com a París i Oxford la penetració de la nova cultura fou extremadament lenta. L'any 1520 —Alberti feia gairebé 50 anys que era mort, i Guarino i Vittorino ja en feia més de 60— Lluís Vives encarà dirà que la Sorbona és «*una vella en ple deliri de senilitat.*» I la mateixa Sorbona, aferrada a l'escolàstica, alarmada pels comentaris d'Erasme sobre un text grec de l'Evangeli de Sant Lluç, com a mesura de prudència, no fa res més que prohibir l'estudi del grec, d'aquesta llengua perillosa; avisa “solemnement” els francesos que el grec és una llengua d'heretgia.

Contemporani d'Erasme i de Lluís Vives és François Rabelais, que no va fer curt ni de bon tros fustigant els “sorbonagres”, els mestres de la Sorbona de l'època. Rabelais explica que el pobre Gargantua començà la seva educació amb un doctor de la Sorbona i la continuà amb un mestre de la mateixa corda; sorbonagres! Va venir d'un no-res que Gargantua, el dissortat noi, no acaba ximble i ruc del tot. Decidiren canviar de mestre: abandonen els “sofistes” (per Erasme i després d'Erasme, escolàstica i sofística eren equiparables) i encomanen l'educació del babau Gargantua a Ponòcrates, un dels mestres de la nova pedagogia. El canvi que experimentà el noi amb el nou mestre, diu Rabelais que semblava un miracle.

Gargantua no oblidà mai aquesta experiència i quan envià el seu fill Pantagruel a estudiar a París, li donà, per carta, tota classe d'instruccions: d'aquesta carta se n'ha dit —i amb raó— que és «un dels documents més notables de la que fou, en el pla educatiu, la gran revolució operada per l'Humanisme. És l'exaltació d'un món nou, més serè i més lliure.»

[Sobretot més lliure; la prova és que, amb el Renaixement, fa aparició la crítica, la capacitat d'opinar lliurement. En educació, com hem vist, però també en religió (els moviments reformistes), en el món de les ciències (Vesali, amb *De humani corporis fabrica*, o Galileu), en l'art (Masaccio, Luca Della Robbia, que deixen de banda els sants amb cara de sant i els jesusets i joansbaptistes amb rínxols, i omplen les seves obres d'homes de carn i ossos i, fins i tot, d'infants abandonats). I en el món de les idees,

on Pico della Mirandola escandalitza les jerarquies amb el discurs sobre «la dignitat de l'home».]

D'aquesta carta de Gargantua al seu fill Pantagruel, de les llargues recomanacions i consideracions que hi fa jo en destacaria una, potser com a síntesi; diu que «la ciència sense consciència no és res més que la ruïna de l'ànima.» Gargantua es refereix a una consciència moral forjada en la llibertat —en la responsabilitat—, per unes mentalitats obertes; la moral que emana de l'escola del respecte a la personalitat, l'escola humanística, la que la Sorbona considerava temerària i escandalosa.

Els Domini canes

La pràctica d'aquesta manera oberta de dur a terme l'activitat educativa, que els segles XV i XVI semblava triomfant, que semblava que s'havia de generalitzar i estendre per una majoria de països europeus, acabà convertint-se —amb alts i baixos, això sí— en un record històric. L'explicació?, que les forces de la reacció —majoritàriament eclesiàstiques— eren poderoses i no convenia que el ramat pensés pel seu compte i acabés dispersant-se.

Un exemple gràfic d'aquesta intenció radicalment conservadora —i, fins i tot, brutalment conservadora (pensem en la Inquisició)— el tenim a les parets de la Capella dels Espanyols de l'església de Santa Maria Novella de Florència: hi ha un mural amb l'al·legoria de l'orde dominicà, amb les grans figures de l'orde predicant al poble i, al peu, una colla de gossos —dàlmates, blancs amb taques negres, els colors de l'hàbit de l'orde—, els *domini canes*, els gossos del Senyor.

Un exemple viu d'aquesta mentalitat el dona el cardenal Giovanni Dominici, dominic de nom i de fets (1357-1419), contemporani de Guarino de Verona i de Vittorino de Feltre. Parlava del benefici doble del càstig corporal, no limitat a la infància, que «*n'hanno bisogno ancora d'anno venticinque*»: si el càstig és merescut, els fills descobreixen què és la justícia i si no ho és, poden així practicar la virtut de la paciència.

I passà el temps, passaren els segles, i, especialment a l'estat espanyol, es produïren ben pocs, o potser cap, indici de renúncia a aquest paper de guies del bon camí que el sector immobiliària s'havia atorgat, uns guies únics i inflexibles de ben pocs compliments, de ben poques manies.

Fins i tot, a l'estat espanyol, passà el segle de la Il·lustració amb més pena que glòria. Una mostra: mireu la vida de l'escriptor asturià Gaspar

Melchor de Jovellanos. Ell, que defensava la humanització de la justícia, la racionalització de l'ensenyament, fou desterrat, empresonat i confinat a Mallorca, on escriví una *Memoria sobre educación pública*, en la qual defensava l'ensenyament del català a les Illes (!), que li valgué la reclusió al castell de Bellver.

I vingué el segle dinovè, amb tants exemples d'intolerància i d'esperit estret com es vulgui; un —i dels més inofensius— el refereix Jordi Maragall, professor ajudant de la Facultat de Filosofia i Lletres i Pedagogia de la nostra Universitat Autònoma republicana. Explica que Jaume Balmes, l'any 1840, preconitza la conveniència de l'ensenyament primari per a tothom. [Quina gran concessió!] Però, pel que fa al segon ensenyament i l'ensenyament superior cal —segons el sacerdot vigatà— restringir la seva extensió i acompanyar-los d'una sòlida formació religiosa, «*sense la qual la instrucció esdevé germen de tota mena de perversions*»

I aquesta mateixa manera de pensar és la que decidí el bisbe de Barcelona, Jaume Català i Albosa, a excomunicar el catedràtic d'Història Natural de la Universitat de Barcelona Odón de Buén i a incloure a l'Índex de llibres prohibits un seu text —el llibre de text—, on defensava l'evolucionisme de Darwin. Que Odón de Buén, que el 1899 havia trobat la seva càtedra en un estat lamentable i que l'hagués omplert de vida i eficiència amb introducció de l'ensenyament experimental i treballs pràctics i amb contínues i dinàmiques sortides al camp, tot això no comptava, i Odón de Buén fou objecte de trasllat forçós a Madrid (1911). Aquest fou el final d'un llarg procés, iniciat el 1895 quan el rector de la Universitat era el catedràtic de química orgànica de la facultat de farmàcia, el manxec Julián Casaña Leonardo. Cal dir que el claustre universitari, majoritàriament, féu costat a Odón de Buén i que l'autoritat acadèmica aconseguí que el seu trasllat —a Madrid— fos una "penalització" ben poc vexatòria.

Més obscurs que clars

Això succeïa els primers anys del segle XX: la Universitat, amb comptades excepcions, vivia feliç en la seva grisor inoperant que, segons sembla, era el que desitjaven els guardians de l'ordre. I si l'any 1903, en el Primer Congrés Universitari Català s'aplegaren 1.280 congressistes, entre professors, estudiants i intel·lectuals, per tractar de l'organització d'una

universitat catalana autònoma, ni la Universitat ni els responsables del ram no en feren cas, continuaren en la seva letargia; sí que del Congrés en resultaren els transcendents Estudis Universitaris Catalans, sí, però aquests Estudis nasqueren i visqueren ben bé al marge de la Universitat, ignorats per la Universitat; això sí, amb les excepcions de sempre, les honorabilíssimes excepcions de sempre; diguem, com a símbol, el nom d'Antoni Rubió i Lluch, mestre a la Universitat i mestre de mestres als Estudis Universitaris Catalans.

Durant aquest segle que començava amb aquest Primer Congrés Universitari hi hagué de tot: l'any 1931, quan es proclamà la República, la Universitat de Barcelona era —com diu Antoni Trias i Pujol, el catedràtic de Patologia Quirúrgica que amb l'Autònoma seria membre del Patronat— *«un simple departament burocràtic de l'administració central, sòrdid, malhumorat i desagradable, sense esperit ni vitalitat internes i sense cap possibilitat d'iniciativa d'ordre científic o educador [...] on la més important de les seves activitats consistia en expedir els títols professionals.»*

Antoni Trias, és clar i per sort, no era l'únic en aquesta trista valoració. L'acompanyava, per exemple, Pere Bosch i Gimpera, el creador de l'escola catalana d'arqueologia i el que seria primer rector de la Universitat Autònoma republicana; Bosch i Gimpera, de la misèria cultural de la Universitat, no se n'estranyava, era el fruit de la ineptitud i de la mala gestió. Deia: *«Sense cap mena de dubte, la Universitat de Barcelona era la universitat provincial corresponent a la concepció burocràtica que presidia tota l'organització universitària espanyola.»*

Una altra de les nobles veus incòmodes, del tot inconformes amb aquesta Universitat adormida, ineficax i tan d'esquena a la societat, era la d'August Pi i Sunyer; deia: *«Una Universitat aliena a l'esperit d'un poble té més força que un exèrcit d'ocupació. Encara que no es vulgui, encara que els homes que hi vinguin no ho volguessin, serà sempre un òrgan de conquesta i d'opressió.»*

Per tot, doncs, la situació de la Universitat, les tres primeres dècades del segle, era senzillament lamentable; a aquesta penosa situació docent, acadèmica, s'hi afegia la incomoditat diària d'haver de conviure els partidaris de reformes essencials —gairebé diria els heroics partidaris de reformes—, partidaris d'una Universitat d'aires nous, haver de conviure amb els defensors del sistema caduc, arcaic, ben instal·lats en la incompetència i, és clar, *«hostils a tota reforma i a tota manifestació de la cultura autòctona»* (A. Trias).

Ara, obscuritat total

Si aquesta Universitat dels primers trenta anys del segle XX feia pena, la de després de 1939, la Universitat que ens tocà de viure a la meua generació —potser en algunes facultats més que en d'altres, segurament— fou senzillament una vergonya. Els primers cursos de Medicina podien tenir una matrícula de tres-cents i quatre-cents alumnes i, per a cada assignatura, els docents eren un catedràtic i un adjunt. No cal detallar com anaven les classes, ni com anaven els exàmens.

En alguns casos, a la massificació s'hi afegia un altre greuge; és el cas de les càtedres de Fisiologia. El mestre, el gran mestre, havia estat August Pi i Sunyer, una de les figures de màxim relleu i d'un més alt prestigi fins i tot internacional que ha tingut la nostra Universitat; Pi i Sunyer havia creat al seu voltant una autèntica i molt seriosa escola, un estol de col·laboradors actius, tant en la recerca com en la docència. August Pi i Sunyer —el 39—, com tants altres mestres de la Universitat, anà a l'exili; i per a la seva càtedra —de Fisiologia general i Fisiologia especial— fou designat un metge jove (Antoni Cardoner i Planas) que havia demostrat interès per la patologia digestiva i per la història de la medicina però que de fisiologia en sabia el que recordava del seu temps d'estudiant, ara, això sí, durant la guerra havia estat tres anys al costat de Burgos. Després ocupà la càtedra un professor (Juan Jiménez Vargas), els coneixements del qual, després d'uns deu anys d'impartir l'assignatura, continuaven essent un misteri perquè, de tan entre dents que parlava, ni s'arribava a descobrir —a classe— de què dimoni tractava.

D'una altra assignatura, Pediatria, durant nou anys no hi hagué catedràtic: en feia les funcions un adjunt (Luís Torres Marty), del qual, més que els mèrits científics, el que el distingia era haver format part de la *División Azul*, al front de Rússia.

De Microbiologia, tingueren lloc —fet gens usual en la majoria d'assignatures— classes pràctiques, o millor, classe pràctica, en singular. La pràctica consistí, després de fer una bona estona de cua, en l'intent de mirar de veure —en dos o tres minuts— un bacil de Koch al microscopi; acabaves dient que sí, que ja l'havies vist, quan tot just havies descobert la funció del cargol macromètric i la del cargol micromètric, i és clar, l'ajudant de classes pràctiques deia “*el siguiente!*”.

El catedràtic d'Anatomia —Manuel Taure Gómez, cessat el 17 d'agost de 1936 per un decret de la Generalitat—, els anys 39 i 40 fou degà de la Facultat, un degà —és clar— biliós, l'encarregat de signar l'expulsió de la Facultat de tots aquells professors, adjunts i ajudants que havia nomenat l'Autònoma republicana. Tingué la lucrativa idea d'editar cada any un text, amb unes làmines que calia completar i acolorir i, malgrat el disgust dels estudiants, les protestes no es feren evidents fins als anys seixanta i, finalment, cap als setanta fou separat de la docència.

Totes les aules disposaven, a la primera fila, del seient de l'“*Estudiante caído*”, pintat de negre i amb les banderes “*nacional y del movimiento*”.

El SEU —*el Sindicato Español Universitario*—, l'afiliació al qual els primers anys quaranta era obligatòria, col·laborava amb entusiasme a la politització del sistema i s'arribava a permetre el luxe de fer, en dependències de la Facultat, els seus policíacs i gens amables interrogatoris, que dedicava a aquells companys estudiants sospitosos de poca “*adhesión al régimen*”. Més d'una vegada, en ocasió d'alguna commemoració político-cultural i perquè la vinguda d'un peix gros recomanava que la sala on es feia l'acte fos ben plena, els estudiants érem obligats a la pallassada d'anar de la Facultat fins al local de l'acte en formació militar.

Em plau de dir que, tot i aquesta situació repressiva, l'any 1944 es constituí el FUC, el Front Universitari de Catalunya, la primera organització universitària de resistència. Menciono el fet com un homenatge a la memòria de la llarga llista de companys del FUC, del Front Universitari, que ja no són entre nosaltres.

Una opinió

De la Universitat de la tan llarga postguerra, de quina era l'opinió que se'n tenia, de quina qualificació es mereixia, en tenim molts testimonis; n'hi ha un, però, d'un caràcter insòlit, un testimoni per a mi sorprenent, un testimoni amb valor afegit.

El febrer de 1953, una revista publicà una entrevista, on el testimoni conceptuà el model d'universitat «inadequat i insuficient», parlà de «l'aïllament de la universitat respecte la societat, d'una universitat incapaç de servir la societat i d'il·lusionar-la plenament i que, en conseqüència, es troba desatesa per la societat de la forma més lamentable». Digué que «no

és injustícia sinó escarni l'escassetat de mitjans que l'Estat i la societat han posat en mans de la universitat per a investigació.» I conclougué que «la reforma de la universitat és indispensable i la nostra orientació es defineix en autonomia i obertura».

Aquesta descripció no la feia ningú dels que, casualment, sempre vam trobar malament tot allò que feia o deia la dictadura; no, la descripció —la sorprenent descripció— és de Joaquín Pérez Villanueva, en aquell moment Director general d'universitats del Ministerio de Educación que dirigia Joaquín Ruiz-Jiménez. Que la crítica de la universitat del moment vingués d'una persona de la “*conllevancia*” amb el règim i, a més, amb responsabilitat universitària, vol dir fins a quin extrem la situació era d'escàndol. No cal dir que cap de les orientacions del director general arribà a ser realitat i que l'ocupació del càrrec per Pérez Villanueva no durà gaire més de quatre dies. La crítica —la severa crítica— venia d'una persona del règim, d'aquell règim que s'havia instaurat amb frases com «*lejos de nosotros la funesta manía de pensar*» o, encara més directe, «*Abajo la inteligencia!*»

Aquells anys de la Mancomunitat i les insistències

Però tornem endarrere, tornem a les primeres dècades del segle XX, uns temps en què, això sí, fora de la Universitat, era possible il·lusionar-se, era possible l'esperança. La suma de manifestacions i de realitzacions en el camp cultural efectuades en aquells anys, en pocs anys, produeix una gran impressió: l'Institut d'Estudis Catalans amb la Biblioteca de Catalunya i amb el Servei de Catalogació i de Conservació de Museus, per exemple, el Patronat Escolar de Barcelona amb uns modèlics Grups Escolars, l'Escola del Treball, la de Bibliotecàries, la d'Infermeres, l'Escola d'Agricultura, etcètera. Tot era nou en el camp de la cultura; només la Universitat quedava ancorada en el passat. La Universitat no era, ni molt menys, una corporació pública, sinó un centre administratiu de l'Estat, minuciosament reglamentat des del *Ministerio*, amb un professorat obligat només a explicar el programa complet de l'assignatura —aprovat per la Facultat— i a sotmetre l'estudiant —quan toqui— a «*la tortura de l'examen memorístic*», com digué Bosch Gimpera.

Això, tot i les contínues mostres de disconformitat, tot i els esforços encaminats al canvi; la Universitat era feu del govern central. I el govern central no feia ni deixava fer; Bosch i Gimpera explica que, en els seus temps

d'estudiant, la Facultat de Filosofia i Lletres organitzà una biblioteca especialitzada per a la qual es demanà a Madrid una subvenció. La resposta contundent fou que les biblioteques de les facultats no tenien raó d'existir i que, per tant, calia passar tots els llibres que ja havien reunit a la Biblioteca universitària central. L'ordre no fou obeïda, però l'esperit de monopoli era aquest i tant li feia si la Biblioteca central universitària era un autèntic cadàver.

El catedràtic de Medicina, membre fundador de la Secció de Ciències de l'Institut d'Estudis Catalans, Miquel Arcàngel Fargas i Roca, de 1914 a 1916 fou senador, i en l'exercici del seu càrrec demanà a les Corts l'autonomia universitària, una petició que als responsables els entrà per una orella i els sortí per l'altra.

L'any 1918 —del 7 al 14 d'abril, una data, 14 d'abril, que sembla una premonició— tingué lloc el Segon Congrés Universitari Català, que el rector Valentí Carulla permetia de celebrar en l'edifici de la Universitat, tot i les protestes de molts professors dels de l'immobilisme que, tenaços ells, aconseguiren que l'autoritat militar prohibís de celebrar-l'hi. Tingué lloc a la Casa de la Ciutat amb ponències com ara la de Pere Domingo sobre els drets dels estudiants o la de Francesc Layret sobre la catalanitat de la universitat; una catalanitat que, segons l'expressió de Francesc Layret, «*més que a singularitzar-se, ha de tendir a aportar l'esforç i l'esperit del poble català al patrimoni espiritual de la humanitat.*»

El Congrés acordà la redacció d'un projecte per a l'establiment d'una universitat catalana autònoma que fou signat per 26 —millor si dic— fou signat només per 26 catedràtics. Perquè l'oposició —diria, la por a l'autonomia— no només era a Madrid, l'oposició —diria la por a perdre una còmoda prebenda, la por d'haver d'assumir la incòmoda obligació de dedicar-se de veritat a una docència de veritat— era també entre nombrosos “*catedráticos de escalafón*”.

Signants del projecte: A. Pi i Sunyer, Eduard Fontserè, Serra i Hunter, Joaquim Carreras Artau, Josep Vicent Amorós —numismàtic valencià—, Nicolau d'Olwer, Jordi Rubió, Soler i Batlle, Casamada, Nubiola, Joaquim Trias i Pujol, Pere Bosch Gimpera; *d'altres universitats*, Jesús M. Bellido, Antoni Trias i Pujol: *no universitaris*, Francesc

Martorell, Ramon d'Alòs-Moner, Pere Domingo,
Francesc Layret.

La por d'haver de dedicar-se de veritat a la docència o el convenciment de la pròpia incompetència per a fer-ho; o, junts, tots dos motius. No pot ser cap altra la causa de la rebuda que obtingué el decret del ministre Cèsar Silió —del 21 de maig de 1919— que concedia l'autonomia a totes les Universitats espanyoles: les Universitats havien de redactar un estatut i el Ministeri l'havia d'aprovar. La majoria dels Claustres, de l'autonomia no en sentien la necessitat i, en conseqüència, no la desitjaven. A Barcelona començà un llarguíssim període de discussions, dos anys, deliberacions inacabables, entre els dos sectors de sempre: els que havien assistit al Congrés Universitari i els de mentalitat immobiliària, els dels permanents bastons a les rodes així que es parlava d'un canvi. Amb tot això, amb aquest temps de peròs i contres, un canvi de govern, amb un nou ministre, motivà la retirada del decret de Silió, i ningú no protestà.

La República

Hagué d'arribar el 14 d'abril de 1931, hagué d'arribar la República.

Acabada de proclamar, una Comissaria es féu càrrec de la direcció de la Universitat i, sense dilacions, preparà un projecte d'Estatut d'Autonomia, atenent —és clar— els acords del Segon Congrés Universitari Català, el de 1918. No fou fàcil, ni fou ràpid, fou un joc d'insistències i de renúncies, com si la concessió d'Autonomia a la Universitat de Barcelona fos poc menys que la desintegració de l'*Estado*, però el dia 1 de juny de 1933 un Decret del Govern de la República concedia la tan llargament anhelada situació.

Una situació, però, que el Govern central continuaria controlant: es creava un Patronat de deu membres, dels quals el Govern Central en designaria cinc, i quan el Ministeri d'Instrucció Pública no estigués d'acord amb algun punt de l'Estatut redactat pel Patronat i n'indiqués la modificació, el Patronat disposaria de trenta dies per acceptar el redactat modificat i, en el cas que no ho fes «el Patronat quedarà dissolt, i la Universitat es retrotraurà al règim comú.» De manera que, a fer bondat.

Tot i així, tot i les limitacions, la Universitat Autònoma de la República aconseguí unes millores, pedagògicament, cívicament, que justifiquen el bon record i la consideració que al cap de setanta-cinc anys encara l'acompanyen.

Deixeu-me dir que pronunciar els noms dels artífexs de l'Autònoma del 33 —Joaquim i Antoni Trias, Pere Bosch i Gimpera, August Pi i Sunyer, Joaquim Balcells, Serra i Hunter, Pompeu Fabra—, tant pel seu prestigi cultural com per la insòlita i il·lusionada esperança que motivà la seva obra de dignificació de la Universitat, pronunciar els seus noms produeix un gran respecte. Jo he conegut professors que ho foren de la Universitat Autònoma, i recordo la seva veu emocionada quan en parlaven: Jordi Rubió, Carles Riba, Pere Bohigues, Ramon Aramon, Enric Bagué, Pere Domingo, Josep Alsina i Bofil, Pere Calafell, Rossend Carrasco i Formiguera,...

L'autonomia

Deixem les circumstàncies històriques que han envoltat el binomi universitat-autonomia, que ja seran analitzades al llarg d'aquest curs; parlem d'autonomia.

És molt fàcil de dir “autonomia”, autonomia universitària. Però, ja no és tan fàcil de saber quines condicions exigeix la consecució de l'autonomia. Antoni Trias i Pujol —ja ho hem dit, del Patronat de l'Autònoma— deia que podrem començar a pensar, de veritat, en autonomia quan haguem aconseguit *«un organisme unitari en què les parts siguin solidàries del tot i el tot solidari de les parts amb una clara consciència d'una responsabilitat i d'un fi permanent a complir.»* Jo diria, quan haguem aconseguit una pinya, amb consciència de responsabilitat i consciència d'un fi a complir.

Molts anys després, Badia i Margarit amb unes altres paraules coincidia en aquesta estimació d'Antoni Trias; deia: «una autonomia universitària si no va acompanyada d'una transformació profunda dels universitaris, de poca cosa servirà. Cal consciència professional i sentit de responsabilitat.» Una clara i unànime —dic, unànime— consciència de responsabilitat.

Jo voldria creure que les coses han canviat, que la situació ha canviat, i que, avui, allò dels bastons a les rodes és ja un record històric. En molts moments —i en moments decisius— foren l'entrebanc insalvable. Pius Font i Quer, el botànic mestre de botànics, el professor de la Universitat Autònoma de la República que, l'any 39, fou acusat —amb un descomunal cinisme!— de rebel·lió militar —acusat de rebel·lió militar pels militars que s'havien rebel·lat!— i que fou reclòs al Castell de Montjuïc, deia que «un dels mals del país és que està ple d'eminències», i aclaria «d'eminències en el sentit físic de

la paraula, relleus o protuberàncies en una superfície llisa que, contínuament, fan que hom ensopegui.» Font i Quer, en aquesta frase irònica, es referia al país en general; em sembla, però, que molts dels esdeveniments del segle ens autoritzen a aplicar-la també a la Universitat.

Voldria creure que les coses han canviat; aquesta imprescindible responsabilitat que no és un concepte administratiu, ni jurídic, que no és l'acatament d'una norma, sinó que és una convicció, un concepte d'ètica. Ni l'obligació del professor és limita a impartir als alumnes una quantitat determinada d'informació i d'aprenentatge, ni l'únic objectiu de l'alumne ha de ser passar, com sigui, d'un curs a un altre; la responsabilitat que l'autonomia necessita és la que neix del convenciment que tots, professors, alumnes i administratius, estan embarcats en una mateixa empresa, la de contribuir amb el seu treball, amb el seu estudi responsable, a la marxa ascendent de dignificació del país, una empresa de la qual, a més, tots en sortiran beneficiats. Les parts solidàries del tot i el tot solidari de les parts, la consciència d'una finalitat, permanent, a complir,... deia Antoni Trias.

Antoni Trias que havia vist com, pocs mesos abans de la concessió de l'Autonomia, el Claustre de la Universitat de Barcelona rebutjava per una gran majoria de vots l'Estatut d'Autonomia projectat i proposat pel Segon Congrés Universitari Català.

I, un cop concedida l'Autonomia, dels antics professors —63 catedràtics numeraris— 42 adreçaren al Patronat un document en què consideraven la seva gestió perjudicial per a la bona marxa de la Universitat i per a l'esdevenidor de la cultura a Catalunya. August Pi i Sunyer, entre consternat i indignat, constatava que «*el Patronat només comptava amb dos suports, la Generalitat i els estudiants*»

Responsabilitat versus autonomia

La responsabilitat, aquest mot que apareix en totes les veus que parlen d'autonomia; i que mai no es descuiden. Una responsabilitat, però, que només podrà ser exigida plenament quan la confecció dels plans d'estudi i el reclutament del professorat sigui de la incumbència de la pròpia universitat, o sigui, quan la universitat sigui veritablement autònoma.

I com que l'autonomia no és una mena de carta blanca que permeti de fer il·limitadament allò que vingui de gust, la responsabilitat indispensablement

inherent a l'autonomia, aquesta qualitat, aquesta responsabilitat serà, ella mateixa, la que marcarà els límits de l'autonomia; una responsabilitat no abstracta, sinó la responsabilitat de cada una de les persones que faran servir l'autonomia.

Que en té, de límits, com igualment en té la llibertat.
En parla el filòsof Karl Popper; diu que «*no hi ha cap llibertat que no hagi de ser limitada i no hi ha cap forma millor de limitació que la que sorgeix de la responsabilitat de la persona que la fa servir.*»

I en el nostre cas, quina és la persona que farà ús de l'autonomia universitària ? En el nostre cas, aquesta persona serà una multitud de persones: perquè com que una veritable autonomia universitària ha de ser acadèmica, administrativa i econòmica, els seus usuaris seran els docents i els estudiants, seran tots aquells que, fora de les aules, han d'aconseguir un eficient funcionament del complex entramat i seran —i ara sí que realment parlarem d'una multitud— seran, en pes, els integrants de la societat.

L'entorn

És difícil, és un gran repte, és indispensable que neixi —i no per generació espontània, sinó com a resultat d'una política que, com a qualitat preeminent, tingui, íntegrament, l'ètica— és indispensable que neixi la confiança en la cosa pública —en la *res publica*—, que neixi —fins i tot— la il·lusió pel país que anem fent, o, fins i tot, l'orgull de pertànyer a un país que rutlla, que, simplement, conscient de les seves possibilitats, honestament rutlla.

On, per exemple, ja no siguin possibles comentaris com ara els que feia, deu fer cap a trenta anys, una persona tan ponderada i equànime com el professor Ramon Margalef; deia: «*La societat trobava i troba prou raons per no recolzar la universitat, esdevinguda guarderia d'infants crescuts o encarregada de la senzilla funció de proporcionar llocs de treball.*»

La Universitat i la societat; la Universitat, una institució —s'ha dit— al servei de la societat, oberta a tota la societat i, alhora, una institució que la societat s'ha de sentir seva. Aquest sentiment encara és lluny; cal afinar encara molts dels instruments de l'orquestra. La història de la memorable Universitat Autònoma republicana és una lliçó que no podem desatendre; la

Universitat Autònoma féu camí perquè tenia amics, i no féu tot el camí que hauria pogut fer perquè també tenia adversaris; massa adversaris.

Eduard Valentí —un altre professor de la Universitat Autònoma de la República— un dia explicava que «La Universitat Autònoma comptava els seus amics entre els amics de l'autonomia de Catalunya i els seus enemics entre els adversaris de l'autonomia de Catalunya.»

Cal afinar, doncs, molts instruments que, desafinats, fereixen els impacients timpans. Després, a mesura que una veritable autonomia universitària faci que s'incrementi el prestigi de la institució, que tota la societat —l'administració, l'empresa, el ciutadà, els ciutadans— tota la societat en rebí benefici, el nombre d'adversaris s'ha d'anar reduint, potser fins a desaparèixer.

La Ciutat del Sol

Altres condicions.

La Universitat, les universitats, unes universitats autònomes, en la seva conducta haurien d'assumir el paper de la contenció; vull dir que no s'haurien de deixar enlluernar pels mirallets passatgers d'una moda, o d'una tendència per generalitzada que sigui.

El futur de la institució no és únicament una qüestió d'entrades i sortides reflectides en unes estadístiques, sinó —i abans que cap altra cosa— un afer d'ètica. A la Universitat li toca crear, desenvolupar, transmetre cultura, però també és funció de la Universitat la crítica de la cultura; la Universitat ha de ser una consciència del món cultural.

Són incomptables les veus que, de fa temps, molt de temps, alerten del risc de la preponderància creixent, il·limitada, de la tecnologia, com si fos la religió de l'època. Una d'aquestes veus, no la d'un home de lletres, sinó justament la d'un científic, un investigador científic, el genetista francès Jean Rostand, digué: *«Els enormes poders que deriven del progrés de les ciències i les tècniques acabaran posant en perill el futur del mateix home. L'home està a punt d'esdevenir un adversari per la natura i pel món on viu, sigui perquè amenaça d'exhaurir-ne els recursos, sigui perquè hi introdueix causes de deteriorament i de desequilibri. Cal tota una política i la institució d'una ètica si volem que l'home deixi de ser un adversari d'ell mateix.»* Jean Rostand morí el 1977 i, tot i les repetides reunions d'alt nivell que s'han

celebrat, els poderosos de la terra, els influents, no han modificat gens el mal camí, la situació és encara pitjor que l'any 77.

La glòria de la Universitat Autònoma republicana, la seva curta alenada d'esperança, es deu —com sempre es deuen les obres transcendents— a un equip, en el qual hi jugaren un gran paper homes com ara Serra i Hunter i Joaquim Xirau —dos filòsofs—, Josep Xirau —jurista—, Joaquim Balcells, Nicolau d'Olwer i Carles Riba —mestres de llengües clàssiques—, Bosch Gimpera, Ramon d'Alòs-Moner, Ferran Soldevila —historiadors—, Pompeu Fabra —filòleg—, uns homes sense cap connexió amb un món empresarial, però que, en un país civilitzat, més d'un mecenatge s'honoraria en la contribució als seus treballs.

Dic això perquè, en més d'un treball dels nostres dies referent a universitat, el mot empresa —i fins i tot el mot mercat— hi és amb tanta profusió que l'innocent lector acaba oblidant que la lectura fa referència a una institució cultural, un instrument de cultura.

Ara, els estudiants: l'Autònoma republicana els considerava el primer element de la Universitat, «*la Facultat, la casa dels estudiants*» deia Antoni Trias, una Facultat, una Universitat on el diàleg mantingut amb els professors era un fet habitual, a l'extrem que la relació professor-alumne era de convivència, d'una compenetració que no reportava més que beneficis.

El diàleg: a la delicada ciutat d'Urbino, a l'altra banda dels Apenins, a l'Institut de Ciències Socials, damunt la porta, un rètol, simplement, diu “*Colloquimur ergo sumus*”, “dialoguem, per tant, existim”. És per mitjà del diàleg que l'home s'humanitza. No ho deia pas així un d'aquells *Domini canes* del segle XV, el cardenal Dominici; ell opinava que «*santo è il silenzio, l'umiltà non parla, l'ufficio del discepolo è d'ascoltare*» Deixem-ho.

Els estudiants, el primer element de la Universitat, deien l'any 33 els homes de l'Autònoma; els estudiants, el centre de la Universitat, diu ara el procés de Bolonya, els estudiants, centre de la Universitat i no només els receptors de bons cursos basats en la pedagogia moderna.

Pel que fa als docents, l'exemple de l'Autònoma republicana és esclatant, un veritable encert, innovador i eficaç. L'encert fou la captació dels mestres que, tot i el seu historial científic, el seu prestigi i les seves qualitats pedagògiques vivien allunyats de l'ensenyament oficial; alguns, metges, treballaven en centres assistencials no universitaris —l'Hospital de Sant Pau,

per exemple—, d'altres professionals havien participat exemplarment en els Estudis Universitaris Catalans o en classes de la Fundació Bernat Metge. Amb aquestes incorporacions a les tasques universitàries *«se superà la dualitat, fins i tot la pugna, entre els diversos factors de la vida intel·lectual barcelonina i així s'han reunit tots en una obra comuna i coordinada de cultura superior»*, deia Antoni Trias i Pujol.

L'acceptació d'aquestes incorporacions (amb l'excepció dels repatanis “escalafonistes”, anava a dir els “sorbonagres”) l'acceptació obeïa, per una banda, a una bona raó pràctica, la de, disminuint la ratio alumnes-professor, era possible un major contacte entre docent i discents, però, a més, clarament, hi jugava a favor l'existència d'un clima molt estès pel país, per totes les capes del país: un gran respecte per la cultura, set —diria— per la cultura (els Ateneus populars, per exemple), i una molt alta consideració per la feina ben feta i el prestigi consegüent dels protagonistes de la feina ben feta.

Cal dir que l'obra del Patronat no fou acceptada igualment a totes les Facultats; les més receptives foren la de Medicina i la de Filosofia i Lletres i Pedagogia. Uns bons índexs d'aquesta acceptació són les xifres de professorat no numerari amb què s'incrementaren les Facultats: Medicina 73, Filosofia 48, Dret 21, Ciències 20, Farmàcia 11. O també el nombre de Curssets monogràfics celebrats durant el curs 1934-1935: Medicina 50, Filosofia 45, Ciències 21, Dret 13, Farmàcia 0.

Aquell moment de l'Autònoma republicana, de tan favorable, segurament és irrepetible. Mireu què arriba a dir —com a professor universitari— Eduard Valentí: *«En aquell any 1933, la impressió general era la d'haver-nos integrat no solament a una societat que ens atenia i ens donava suport, sinó a una història que havia vingut a culminar en nosaltres.»*

I aquesta mateixa impressió era viva també en ensenyament primari i en el secundari; l'esperit de renovació era el mateix en tots tres graus, i això feia que, com en una acció comuna i contínua, no hi haguessin fronteres entre l'escola, l'institut i la universitat, un fet afavorit molt sovint perquè unes mateixes persones intervenien en les diferents institucions o les inspiraven: els Grups Escolars del Patronat Escolar de Barcelona, els Instituts-Escola, la Universitat, tres esglaons d'una mateixa escala.

He dit tres esglaons d'una mateixa escala i hauria hagut de dir tres plataformes, perquè, si bé el màxim beneficiat en tots tres nivells és, és clar,

l'alumnat, des de tots tres nivells és possible d'incidir culturalment, cívicament, sobre cercles més amplis. La Universitat especialment, centre creador i difusor de cultura, a més de tenir —ja ho hem dit— les portes ben obertes, ha de sortir al carrer —és una forma de dir— i dur a terme, repetidament, tasques d'extensió universitària.

Com s'havia fet, intensament, repetidament, els anys de la Universitat Autònoma i els anys que la precediren: cursos a l'Ateneu Enciclopèdic Popular, amb August Pi i Sunyer, Emili Mira, Pere Bosch Gimpera, als Estudis Universitaris per a Obrers, amb Jaume Serra i Hunter, Joaquim Xirau, Jaume Vicens Vives, Rafael Campalans.

Deixeu-me dir de passada que un dels èxits de màxim ressò d'aquella tan fugaç Universitat Autònoma —tan fugaç, però tan repetidament recordada— fou la consecució, en un ambient de llibertat i de perfecta concòrdia, de *«les garanties recíproques de convivència, en igualtat de drets per a professors i alumnes, pel que fa a les llengües i a les cultures castellana i catalana.»* Ho deia el tenaç membre del Patronat, Antoni Trias, com també deia —i no sembla una frase d'ara fa 73 anys— que *«el castellà no necessita ser defensat a Catalunya, perquè ningú no pensa atacar-lo un cop reconeguda la plena dignitat i el lliure ús del català.»*

Tot i així, la qüestió lingüística fou una font de tensions i, dintre del Patronat, la màxima discrepància fou la d'Américo Castro, un dels cinc patrons nomenats pel Govern central. Castro sostenia que amb l'actitud de l'Autònoma els universitaris catalans acabarien per no saber el castellà. Josep Alsina i Bofill —professor ajudant a Medicina— explica que *«en totes les actes de les reunions del Patronat, sense cap excepció, Américo Castro planteja el mateix tema amb els mateixos termes, i no pas breument.»* Diu que el contraopinant habitual era August Pi i Sunyer i remarca que els membres Gregorio Marañón i el sevillà Domingo Barnés sempre feien costat a la posició catalana.

Américo Castro acabà presentant la seva dimissió i en la reunió en què se n'havia de prendre nota —acceptant-la o no—, Marañón no pogué assistir-hi i, excusant-se'n dirigí una carta al president Pompeu Fabra on deia que bé calia demanar a Castro que reconsiderés la seva decisió, *«pero sin insistir en que se quede. La labor de todos, si ha de ser útil, tiene que estar presidida por la cordialidad, la comprensión y la confianza indefinida en Vdes. y de Vdes. en nosotros.»* (Informació deguda a Alsina i Bofill).

També Alsina i Bofill refereix el motiu que, segons un irònic Antoni Trias, decidí Américo Castro a dimitir: una resposta del seu fill Ramon. L'historiador i filòleg castellà, de visita a casa dels Trias, preguntà a Ramon quants germans eren i el noi contestà: «*Seis, y yo soy el más grande.*»

I pel que fa a les empreses, si les empreses troben en la universitat suggeriments, consell i orientació en el camí de les innovacions, Universitat i empresa, naturalment, n'han de resultar beneficiades.

Aquella Universitat del segle XIX i gran part del XX, que vivia totalment d'esquena a la societat, avui, és totalment oblidada. Avui, la consideració que ha de rebre la Universitat és tota una altra: arribaria a dir que una Universitat plenament autònoma, no es deu a la societat, ni cal posar-la al servei de la societat, simplement perquè aquesta Universitat —la que volem— ÉS societat, és part integrant de la societat.

I ha de ser accessible, a l'abast de totes les voluntats, i ha de ser un bon govern del poble qui s'ocupi de fer-ho possible. (Ho demanava —ho perseguia— l'Autònoma del 33 i torna a ser un propòsit el juny del dos mil vuit.)

Caldrà aprendre que en la dignificació d'una societat o en l'edificació d'un país —com vulgueu dir-ne— no hi ha categories, no hi ha, per exemple, universitaris per una banda i ciutadans per una altra (com he llegit en algun lloc), hi ha només homes i dones que amb el seu treball —tan divers com es vulgui, tan especialitzat o tan poc especialitzat com es vulgui— procuren de contribuir —contribueixen— a la història diària de la societat de la que són part, la història diària del seu poble.

Recordem aquelles escoles del Renaixement, la de Guarino de Verona, la de Vittorino de Feltre, on l'únic ofici que s'hi ensenyava era l'ofici d'home.

Caldrà aprendre que els esforços d'una Universitat autònoma, d'una Universitat realment lliure de traves, de condicionaments, no ha de ser omplir el país d'universitaris sinó —com a institució altament influent que és— buidar-lo, amb el seu exemple, amb la seva autoritzada lliçó, buidar-lo de competitivitats i omplir-lo d'esperit de cooperació; buidar-lo de frenètica persecució de recompensa material i omplir-lo —per dir-ho en un sol mot— de pensament.

Ara ve a tomb referir la pregunta que es feia el poeta filòsof anglès Thomas S. Eliot, i que tan oportunament referia un professor de les nostres Universitats el dia del seu comiat (Pere Lluís Font); Eliot deia: «*On és la*

saviesa que hem perdut en el coneixement? On és el coneixement que hem perdut en la informació?»

APÈNDIX (referit a Facultat de Medicina)

Professors exiliats

August Pi i Sunyer, Jesús M. Bellido, Antoni Trias i Pujol, Joaquim Trias i Pujol, Emili Mira, Rossend Carrasco i Formiguera, Pere Domingo, Lluís Sayé, Antoni Peyrí, Jaume Pi-Sunyer Bayo, Cèsar Pi-Sunyer Bayo, Josep Trueta, Manuel Corachan, Francesc Bergós, Santiago Pi i Sunyer, Rafael Trueta, Jaume Raventós Pijoan, Joan Bofill Deulofeu, Cristià Cortès, Josep Puche, Albert Folch i Pi, Joan Cuatrecases i Arumí. Total 22.

Professors expulsats = Exili interior

Josep Alsina i Bofill, Agustí Amell, Pere Calafell, Pere Camps Juncosa, Modest Casanovas, Jacint Muñoz Arbat, Jaume Sunyer i Pi, Alfons Trias Maxencs, Gregori Vidal Jordana, Carles Soler Dopff, Antoni Salvat, Francesc Terrades. Total 12.

Matèries noves (amb l'Autònoma) suprimides el 1939:

Microbiologia (torna a anar unida a *Higiene y Sanidad*)

Psiquiatria

Tisiologia

— El 1939 quedaren 8 càtedres vacants, que es cobreixen el 1940 (Farmacologia, Patologia general, Quirúrgica II, Pediatria), el 1942 (Histologia, Fisiologia general, Fisiologia especial) i el 1952 (Quirúrgica I).

Bibliografia

- * ALSINA I BOFILL, J. (1979) «August Pi i Sunyer, universitari, humanista, ciutadà» Dins, "Centenari de la naixença d'August Pi i Sunyer". Barcelona, Institucions diverses.
- * ALSINA I BOFILL, J. (1988) «Precedents, realitzacions i tribulacions de la Universitat Autònoma del 1933» Conferència inaugural curs 1988-1989, Acadèmia Ciències Mèdiques de Catalunya i Balears. Barcelona.

-
- * BLOCH, E. (1982) «*La filosofia del Renaixement*» Edicions 62/Diputació de Barcelona. Clàssics del pensament modern,2. Barcelona.
 - * BOSCH-GIMPERA, P. (1971) «*La Universitat i Catalunya*». Edicions 62, llibres a l'abast, 97. Barcelona.
 - * BROGGI, M. (1979) «*August Pi i Sunyer i la gestió de la Universitat Autònoma*». Dins “Centenari de la naixença d’August Pi i Sunyer”. Barcelona, Institucions diverses.
 - * CASASSAS, J., coordinador. (1999) «*Els intel·lectuals i el poder a Catalunya (1808-1975)*». ECSA, Barcelona.
 - * CASASSAS, O. (1996) «*Josep Alsina i Bofill, l'exemple*». Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Biblioteca Abat Oliba, 166. Barcelona
 - * CASASSAS, O. (1999) «*Vagueries pels confins conceptuals de 'salut', amb aire de contrapàs*» i «*Un Institut-Escola del segle xv*» Dins: “Una falla i setze històries”. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Biblioteca Abat Oliba, 217. Barcelona.
 - * COLOMER, J.M. (1981) «*La Universitat durant el franquisme*». Dins, “L’aportació de la universitat catalana a la ciència i a la cultura. L’Avenç Estudis”. Barcelona, L’Avenç.
 - * CORBELLA, J. (1996) «*Història de la Facultat de Medicina de Barcelona 1843-1985*». Fundació Uriach 1838. Barcelona.
 - * GARIN, E. (1981) «*La cultura del Rinascimento*». Editori Laterza, Universale Laterza 60. Roma-Bari.
 - * GARIN, E. (1976) «*L'educazione in Europa. Problemi e programmi*». Editori Laterza, Universale Laterza 359. Roma-Bari.
 - * GARIN, E. (1981) «*L'umanesimo italiano*». Editori Laterza, Universale Laterza 3. Roma-Bari.
 - * MONÉS I PUJOL BUSQUETS, J. (1981) «*La lluita per l'autonomia universitària*». Dins, “L’aportació de la universitat catalana a la ciència i a la cultura. L’Avenç Estudis”. Barcelona, L’Avenç.
 - * PLATINA, B. (1948) «*Vita di Vittorino da Feltre*». Editorial Liviana, Padova.
 - * RIBAS, A. (1981) «*La catalanització de la Universitat: l'Autònoma*». Dins “L’aportació de la universitat catalana a la ciència i a la cultura. L’Avenç Estudis”. Barcelona, L’Avenç.
 - * RABELAIS, F. (1965) «*Gargantua*» Éditions Gallimard, Col·lection Folio, 773. París.
 - * RABELAIS, F. (1964) «*Pantagruel*» Éditions Gallimard, Col·lection Folio, 387. París.
 - * SÀNCHEZ I GRANADOS, A, M, Directora General de l'Agència d'Accreditació en Recerca. (2008) «*La utilitat i l'impacte de la certificació de l'R+D i la*

- innovació. Qui en treu més profit, l'empresa, l'administració, la societat o la Universitat?».* Dins la “Revista d'Universitats, Recerca i Innovació”. 1r. Quadrimestre. Generalitat de Catalunya, Departament d'Innovació, Universitats i Empresa. Comissionat per a Universitats i Recerca. Barcelona.
- * SOLÉ SABARÍS, LL. (1981) «*Els estudis geològics*». Dins “L'aportació de la universitat catalana a la ciència i a la cultura. L'Avenç Estudis”. Barcelona, L'Avenç.
 - * TRIAS PUJOL, A. (1935) «*La autonomía de la Universidad de Barcelona*». Barcelona.
 - * UNIVERSITAT DE BARCELONA. (1934) «*Anuari 1934-1935*». Barcelona.
 - * UNIVERSITAT DE CATALUNYA, *Llibre Blanc de la*, (2008) Barcelona.